

УДК 376.54:7

Оксана Комаровська,
кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
лабораторії естетичного виховання
Інституту проблем виховання НАПН України

ОПАНУВАННЯ ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ ОСВІТИ ХУДОЖНЬО ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Стаття присвячена аналізу педагогічного потенціалу курсів історії театрального та хореографічного мистецтв, як інтегральних складових мистецької освіти. Зміст курсів розглядається як структурний компонент (мікропростір) художньо-освітнього простору початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу – школи естетичного виховання, спрямований на розвиток обдарованості учнів як суб'єктів простору.

Ключові слова: *художньо-освітній простір, діалогічність мислення, поліхудожність, полімодальність обдарованості.*

Статья посвящена анализу педагогического потенциала курсов истории театрального и хореографического искусств как интегральных составляющих художественного образования. Содержание курсов рассматривается как структурный компонент (микространство) художественно-образовательного пространства начального специализированного учебного заведения искусств – школы эстетического воспитания, направленный на развитие одаренности учащихся как субъектов пространства.

Ключевые слова: *художественно-образовательное пространство, диалогичность мышления, полихудожественность, полимодальность одаренности.*

This article is about analysis of pedagogical potential of history of theatrical and choreographic arts courses as integral components of art education. Course content is considered as a structural component (micro space) of artistic and educational space in children's School of esthetic education, their role in the development of gifted students as subjects of the space.

Key words: *artistic and educational space, dialogical thinking, poly artistry, poly-modality of talent.*

Потреба суспільства в таких особистостях, котрі були б мобільними в своїй адаптації до складних і мінливих умов сучасної соціокультурної ситуації, володіли б здатністю самостійно, нестандартно творити культуру

суспільства, загострюють актуальність впровадження інноваційних підходів у мистецьку освіту, причому в такому ракурсі, в якому акцентується розвиток потенціалу особистості-творця, властивого їй обдарування. Однією з визначальних педагогічних умов розвитку такої особистості визнається адекватний освітній простір, центрований на його суб'єкті-учні (Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, І. Г. Песталоцці, Я. Корчак, в ХХ ст. – Л. Виготський, О. М. Леонтьєв, А. Макаренко, В. Сухомлинський Д. Ельконін, ін.). Ця проблема досить активно і багатоаспектно розробляється і нині (Г. Авдієнко, Г. Беляєв, С. Дерябо, А. Курбанов, Ю. Мануйлов, В. Панов, Н. Рибка, В. Рубцов, В. Ясвін та ін.).

Питання освіти художньо обдарованих дітей в науково–педагогічній та психологічній літературі логічно пов'язані з проблемами виявлення та розвитку здібностей, чому присвячено чималий масив досліджень, започаткованих Б. Асаф'євим, А. Бакушинським, А. Барабошкіною, Л. Баренбоймом, А. Вагановою, Н. Ветлугіною, М. Гарбузовим, Г. Гельмгольцом, А. Готсдінером, В. Кирєєнком, М. Кнебель, Г. Коганом, Е. Куртом, Л. Макарьєвим, Г. Нейгаузом, Н. Рождественською, Б. Тепловим та ін. Важливими є і культурологічні ідеї М. Бахтіна, М. Бердяєва, В. Біблера, Н. Миропольської та ін., а також праці, які започаткували впровадження полікультурного та поліхудожнього підходів до освіти, ідей інтегративної мистецької освіти, синтезу мистецтв (Ю. Борєв, В. Ванслов, Б. Галєєв, М. Каган, Л. Масол, В. Міхальов О. Рудницька, Г. Шевченко, Б. Юсов та ін.). Однак, по-перше, дослідники переважно звертаються до впровадження інноваційних ідей у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів, від чого практично поза увагою опинилися можливості закладів спеціалізованих (шкіл естетичного виховання, або ШЕВ), які визначають пріоритетною метою розвиток особистості дитини через розвиток її здібностей та обдарованості. По-друге, практично не вивченими залишаються можливості навчально-виховного процесу в контексті освітнього простору мистецьких закладів, який тут набуває специфічних ознак простору *художньо-освітнього*. На думку автора статті такий простір твориться засобами мистецтва, в процесі саме мистецької творчості, структурно складається з безлічі художніх образів – своєрідних мистецьких мікросвітів, які можуть розглядатись як структурні компоненти художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу, безпосередньо впливаючи на розвиток обдарованості кожного учня. Такому простору в цілому притаманні усі ознаки художнього образу і процесу його творення митцем, – такі як діалогічність, спрямованість на розвиток у суб'єктів здатності емпатії та рефлексії, динамічність, гнучкість, відкритість, варіативність інтерпретацій реальності крізь призму бачення його творців тощо [4]. Всі вказані ознаки мають пронизувати всі рівні і форми навчально-виховного процесу.

Дана стаття ставить за мету на прикладі опанування учнями ШЕВ курсів історії мистецтва розглянути можливості реалізації окресленого

підходу до мистецької освіти, котрі повинні закладатись у зміст дисциплін.

Автор концентрується на виявленні педагогічних можливостей курсів історії театру і хореографії [3]. Діяльність учнів у процесі їх опанування базується на поєднанні індивідуального і колективного занурення в мистецтво, передбачає діалогічність як невід'ємну рису мислення, поза якою неможливе освоєння дисциплін, обов'язковість демонстрації знайденого рішення як художнього образу – у поєднанні пізнання і практичної (виконавської) творчості, що в свою чергу стимулює розвиток художніх здібностей – як спеціальних в кожній мистецькій сфері, так і необхідних кожному – спостережливість, цікавість, фантазія, увага, пам'ять, аналітичність та синтетичність мислення, асоціативність тощо.

Історія театру та історія хореографії є профільними дисциплінами відповідно для учнів театральних (хореографічних) шкіл і театральних (хореографічних) відділень шкіл мистецтв. Їх зміст – невід'ємна складова як власне театральної (хореографічної), так і загальної мистецької освіти, котра спрямована на формування у дітей цілісної картини – образу світу, уявлення про мистецтво як форму відображення життя різноманітними засобами в процесі створення художніх образів через розвиток комплексу художніх і ширше – творчих здібностей. Сценічні мистецтва, які можливо опанувати *лише* у практичній сценічній творчості, як ніяка інша діяльність, спрямовані на виховання в кожній дитині *творця*. Відповідно інтегрування історії мистецтва в інші профільні дисципліни (акторську майстерність, сценічне мовлення, вокал, класичний урок хореографії, заняття в класі музичного інструменту, музичну грамоту) є обов'язковою педагогічною умовою його опанування учнями. А визначення змісту ґрунтується на наступних *позиціях*:

– педагогічний потенціал театального мистецтва пов'язаний з унікальною природою театру як синкретичного, цілісного художнього погляду на оточуючий світ: за своїми засобами театр – це синтез драматургії (слова), музики, образотворчого мистецтва (сценографії), хореографії, які завдяки актору і режисеру об'єднуються сценічною дією. Види мистецтва доповнюють одне одного у вираженні єдиної художньої ідеї і посилюють цим об'єднанням естетичну дію кожного з них;

– інтегративний характер сценічної творчості зумовлює те, що як навчальна дисципліна курс історії театального мистецтва має розглядатися в контексті інших профільних дисциплін, акумулювати досвід з різних сфер – літератури, музики, живопису, архітектури, історії тощо, що дозволить усвідомити зв'язок мистецтва театру з життям;

– театральна палітра є багатоманітною за своїми різновидами і жанрами: театр драматичний, музичний, ляльковий – в розмаїтті своїх граней, сучасні форми театально-сценічної творчості. Тому і театральна освіта як така має орієнтуватись на введення учнів у багатогранну палітру театру, незважаючи на те, який різновид театальної творчості є для них провідним;

– виходячи з того, що одним з найважливіших чинників унікальності природи театрального мистецтва є притаманне сцені співпадіння у часовому розгортанні процесів творення і сприймання, споглядання і «проживання» художнього образу глядачем, опанування учнями історії театру орієнтується не тільки на оволодіння знаннями і практичними навичками сприймання, аналізу та оцінювання вистав, а й підготовку їх як глядачів-співтворців вистави (К. С. Станіславський), виховання глядацької культури;

– поняття «хореографічне мистецтво» об'єднує танець в усіх своїх гранях – класичний, народний, сучасний, бальний, історико-побутовий тощо. Зміст і завдання курсу історії хореографії є досить близьким історії театру, оскільки балетна вистава, основою якої виступає хореографія, – це також особливий, синкретичний, цілісний художній погляд на світ, різновид театрального дійства як такого (поряд з театром драматичним, ляльковим, оперним, оперетковим), більш вузько – різновид театру музичного.

Так само, як багатоманітна за своїми різновидами і жанрами театральна палітра, різнобарвною є і палітра музичного театру, балетного зокрема. Тому і хореографічна освіта також орієнтується на введення учнів у цілісний світ театру в єдності його різновидів; далі – у цілісний світ музичного театру, також у єдності його різновидів; зрештою, у цілісний світ власне хореографічного мистецтва в єдності танцю класичного, народного і народно-сценічного, спортивно-бального та історико-побутового, модерн, естрадного тощо. Причому останнє повинно реалізуватись, незалежно від того, який різновид танцювальної творчості є для учнів провідним.

Відповідно до навчальних планів ШЕВ курси історії театру та історії хореографії розраховані на п'ять років опанування їх змісту. Інформативний матеріал логічно організується у п'ять тематичних розділів, що доцільно структурувати за темами, кожна з яких відповідає чверті навчального року:

Зрозуміло, що зміст курсу у перший рік навчання носить *пропедевтичний* характер: введення дітей у світ театру (відповідно і хореографії) через елементарне ознайомлення з виразними засобами, усвідомлення образної єдності сцени з іншими видами мистецтва, спільного і відмінного в способах створення художнього образу засобами різних мистецтв; фольклорними витоками і традиціями театрального або танцювального мистецтва в кожній національній культурі, ознайомлення з обрядами, іграми як синтетичними дійствами, що є прообразом театрального мистецтва, складовою синкретичної єдності якого виступає хореографія.

Зміст останнього (*п'ятого*) року опанування курсу має узагальнювати здобуті у попередні роки знання і досвід сприймання та інтерпретації, проте розвивати їх далі на новому для учнів пізнавальному

матеріалі, який охоплює досить складні явища сучасного театру, в тому числі балетного, жанрово розмаїтого танцювального мистецтва в контексті культури. Доцільною організацією змісту узагальнюючого розділу стане жанровий принцип, і обов'язково – з виокремленням процесів і тенденцій в українському театральному (хореографічному) мистецтві.

Загалом українському театральному (хореографічному) мистецтву варто присвятити окремий розділ. Доцільно це зробити на *четвертому році* опанування курсу, коли учнями вже здобутий значний художньо-естетичний досвід, який дозволить їм немов нанизувати знання на досвід, здобутий у другий та третій періоди, зміст яких присвячений західному та російському мистецтву. Це створить можливості для осмисленого контекстного порівняння. Однак при цьому важливою позицією має стати присутність в усіх розділах, починаючи з першого року, тем, завдань, що стосуються творчості вітчизняних митців, прикладів окремих мистецьких явищ української культури. Завдяки цьому вирішується важливе виховне завдання, котре є принциповим для сучасної освіти: вітчизняний театр, у тому числі – балетний, мистецтво хореографії, як невід'ємна частка культури нашого народу, виступає і усвідомлюється учнями «вписаним» у загальносвітовий контекст.

У такий спосіб зміст курсів історії мистецтва орієнтується на *блоковий* принцип організації інформативного матеріалу з умовним збереженням хронологічних рамок, переважно в другому – четвертому роках навчання. Також принциповим є орієнтування змісту на пізнання учнями *регіональних* особливостей вітчизняного театального (хореографічного) мистецтва як невід'ємних від загальнокультурних світових процесів.

Таким чином, зміст курсів визначається на основі двох основних методологічних підходів:

- регіонально(краєзнавчо)-хронологічного, який є домінуючим у 2–4 роках навчання;
- культурологічно-контекстного, який пронизує всі теми всіх років навчання і спрямований на усвідомлення учнями невід'ємності процесів історії театального і хореографічного мистецтва від шляхів розвитку культури загалом, відповідно української складової – від світового мистецтва.

Отже, в зміст курсів історії театру та історії хореографії вже закладаються умови для активного включення учнів у *діалог культур і діалог мистецтв*, формування готовності дитини до якого потребують сучасні культурні процеси в суспільстві. Причому ці умови враховуються як такі, що характерні для самого сценічного мистецтва:

- комбінуються різні іпостасі діалогічності: які притаманні саме сцені більше, ніж іншим мистецтвам: діалог партнерів по сцені, діалог персонажів, діалог індивідуальностей, діалог «сцена – глядач», діалог співавторів вистави (драматург – режисер – музикант – художник –

хореограф – актор) і т.д.;

– діалогічність реалізується через виявлення і розвиток полімодальності художніх здібностей (Б. Ананьєв, В. Дранков, А. Готсдінер та ін.), можливість чого закладено в природі театру і хореографії;

– через поліхудожність змісту програм, через закладений в ньому вектор формування в учнях світоглядну позицію інтерпретувати стародавнє як актуальне і сучасне, через встановлення асоціативних та міжсенсорних зв'язків між видами мистецтва – слухо-зорових, слухорухових, слухо-пластичних тощо [7 та ін.], через можливість безкінечної варіативності художніх рішень, через здатність об'єднувати протилежне і непоєднуване, що відображає діалектика художнього образу, коли співставляється «природне і людське, тілесне і духовне, живе і мертво, нечуттєве і таке, що переживає, німе і таке, що говорить» [2, с. 28]. Різними є лише способи висловлення, котрі і зумовлюють особливості кожного виду мистецтва, а саме шлях художнього освоєння світу: представлення зовнішнього через внутрішнє (полюс, на якому розташовується музика), або внутрішнього через зовнішнє (полюс – образотворчі мистецтва), або «злите» існування, в якому «одне постійно перетворюється на інше, і пізнається сам процес цього перетворення» [2, с. 29].

Тобто виховується здатність до діалогу в просторі і часі, діалогу міжнаціональному, міжетнічному, діалогу стилів, напрямів, причому як в хронологічному співставленні, так і в одному часовому просторі.

Зазначимо, що поліхудожність освіти в школах естетичного виховання є принциповою, оскільки як раз впливає з природи художніх здібностей і обдарованості, які мають, як зазначалось, *полімодальний* характер (що потребує окремого аналізу).

У такий спосіб курси історії мистецтва відповідають тій виховній місії, яка співвідноситься з сутністю культури загалом і є необхідною для випускника ШЕВ: як зазначає Н. Є. Миропольська, «місія культури – організувати естафету часів. Бути в культурі означає вступати в спілкування з минулим та майбутнім... Всередині себе культура не усвідомлюється...» [6, с. 14]. І. Джидар'ян розглядає подібний діалог як обмін цінностями – почуттями, думками, ідеями, роздумами, тобто тим, що виступає як здобутки внутрішнього світу особистостей, котрі спілкуються, а самі цінності відбивають потребу людини в іншій людині [1, с. 127–158].

Наведемо приклади деяких прийомів опанування змісту курсів, які принципово закладені в цей зміст. Так, пізнання середньовічного мистецтва, сценічного зокрема, «зручно» організовується на зверненні до сприймання сценічної кантати «Карміна Бурана» видатного композитора ХХ ст. К. Орфа (наприклад, відеозапису театралізованої сценічної інтерпретації), в якій автор використовує автентичні тексти середньовічних мандрівних поетів – вагантів. Знайомство з італійською

комедією дель арте – через сприймання класичного балету «Арлекінада» Р. Дріго; при цьому цікавим творчим завданням може стати створення школярами власних варіантів сюжетів арлекінад з наступним їх захистом – театралізацією. Знайомство з законами, стильовими закономірностями французьких парків супроводжується їх пізнанням як місць проведення грандіозних театралізованих свят епохи класицизму і може слугувати приводом для занурення у «театральність» живопису цього мистецького напрямку, з подальшим практичним зануренням в особливості акторської майстерності, драматургії, сценографії театру класицизму і т.д. Цікавим орієнтиром для учнів у знайомстві з образотворчим мистецтвом можуть стати й приклади того, як опановувала акторську майстерність геніальна Марія Заньковецька, – уважно розглядаючи твори скульптури, портретного, жанрово-побутового живопису тощо.

Додамо, що за експрес-опитуваннями школярів наприкінці кожного навчального року (опанування розділу) виявляється, що найкраще засвоюються (завдяки тому, що емоційно проживаються, «привласнюються») знання, здобуті через реалізацію творчих проєктів (наприклад, вигадування сюжетів вистав за живописними полотнами, написання міні – п'єс для драматичного театру або лібрето балету з наступним музичним оформленням, створенням ескізів костюмів та завершальним етапом – захистом – розігруванням). Саме такі інтегративні так звані міжмистецькі (поліхудожні) завдання підводять школярів до найцікавіших евристичних висновків, вкарбовуються в емоційну пам'ять.

Тобто, активно впроваджувальні в практику мистецької освіти ЗНЗ інтегративні підходи [5] є актуальними також в умовах ШЕВ, однак потребують адаптації відносно специфічних завдань і організаційних вимог навчально-виховного процесу означених закладів. Так, інтеграція має розглядатись не лише на рівні видів мистецтва в опануванні їх школярами, а на рівні інтеграції обов'язкових для кожного учня дисциплін і видів діяльності в межах одного мистецького напрямку і далі – між напрямками, безумовно, зі встановленням ієрархії між ними, чим забезпечується *наступність* освіти, отже – її цілісність. Так, специфіка курсів історії мистецтва полягає в тому, що опанування змісту відбувається на основі залучення знань, навичок, здобутих на так званих стрижневих заняттях циклу дисциплін (театральна гра, культура мовлення, вокал, сценічний рух і т.д. – для театралів або класичний хореографічний урок, народно-сценічний танець, гра на музичному інструменті, основи музичної грамоти, навички постановочної роботи тощо – для танцівників). І навпаки: здобуття знань на уроках історії мистецтва не тільки формують і розширюють світогляд школярів, а – це принципово – спрямовуються на допомогу їм в удосконаленні виконавської майстерності, на розвиток комплексу художніх здібностей, здатності рефлексії власних здібностей.

Зауважимо, що подібні підходи, безумовно, мають реалізуватися і в інших сферах мистецької освіти. Наприклад, відносно музичного

мистецтва: як стверджують численні музикознавчі дослідження (Б. Асаф'єв, В. Медушевський, Е. Назайкінський та ін.) саме музика, історично виокремившись із синкретичної єдності мистецтва як такого, більше, ніж інші види, завжди зберігала і зберігає сильний потяг до об'єднання з усіма формами художнього висловлювання: музика є тісно пов'язаною зі словом, театром, хореографією (через пластичну інтонацію жесту, мовлення), архітектурою тощо. Отже, музика здатна виступати, зокрема в уявленні дитини, стрижнем синтезу з іншими мистецтвами і навіть з позамистецькою сферою життя, тобто забезпечує поліхудожність мистецької освіти [7]. Музична діяльність у такий спосіб здатна створювати умови включення особистості в багатовекторний діалог.

Підсумуємо: саме діалогічність, котра закладена в змісті і завданнях мистецької освіти художньо обдарованих дітей, а також підпорядкований їй поліхудожній підхід, в якому реалізується природна полімодальність здібностей, і наступність в організації художнього пізнання учнів щодо вікових етапів та між видами їх діяльності, працюють на створення художньо-освітнього простору. Останнє, в свою чергу, виступає як провідна умова розвитку творчого потенціалу особистості, забезпечує результативність мистецької освіти випускника ШЕВ як творця культури. Методика, механізми цього процесу, прогнозування його результативності потребують подальших детальних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джидарьян И. А. Психология общения и развития личности / И. А. Джидарьян // Психология формирования и развития личности. – М. : Наука, 1981. – С. 127–158.
2. Каган М. С. Музыка в мире искусств / М. С. Каган // Советская музыка. – 1987. – № 1. – С. 26–38.
3. Комаровська О. А. Початковий курс історії театрального мистецтва. Навчальна програма для театральних шкіл та театральних відділень шкіл мистецтв / О. А. Комаровська // Позашкілля. – 2011. – № 3(38), березень. – Вкладка. – 32 с.
4. Комаровська О. А. Художній образ твору як прояв обдарованості митця / О. А. Комаровська // Мистецтво та освіта. – 2009. – № 4. – С. 2–6.
5. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
6. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня / Н. Є. Миропольська. – К. : Парламентське видавництво, 2002. – 203 с.
7. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : [навчальний посібник] / О. П. Рудницька. – К. : ТОВ «Інтерпроф», 2002. – 270 с.